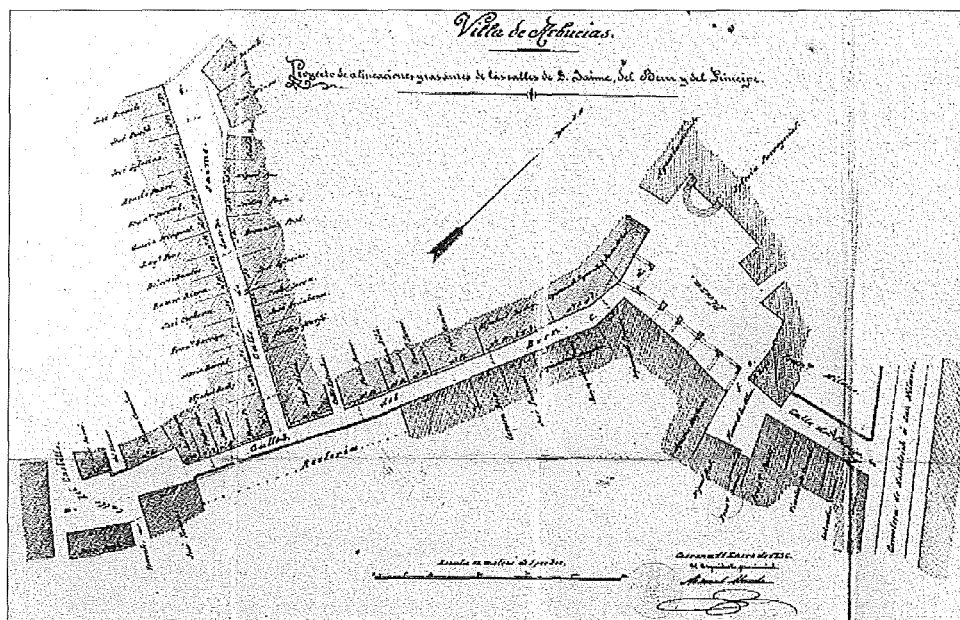

LA TRANSFORMACIÓ URBANÍSTICA D'ARBÚCIES

Segona meitat del segle XIX

ROGER ZAMORANO I RODRIGO

Al llarg de la seva dilatada història la vila d'Arbúcies ha hagut de viure, fins no fa gaires anys, amb el tristament habitual flagell de la guerra. Un repàs al llibre d'actes del comú d'Arbúcies ens mostra com els anys a cavall dels segles XVII i XVIII són especialment inestables, marcats sovint per l'allotjament de tropes. El comú ens parla de la presència de guarnicions militars a Arbúcies l'any 1680 (acta de gener), 1684 (octubre i novembre), 1686 (juny), 1687 (juliol i dues actes d'agost), 1689 (setembre i octubre), 1695 (octubre), 1696 (maig i novembre), 1698 (juny), 1701 (juny i juliol), 1710 (juliol), 1711 (juliol), 1714 (gener), 1717 (agost) i 1720 (octubre). Com podem veure, els allotjaments de tropes eren bastant habituals, amb la sagnia que això comportava per a les arque locals, ja que les despeses de manteniment de la guarnició corrien a càrrec del comú. A més, a les contribucions en allotjaments o diners calia sumar-hi les prestacions personals, ja que també es convocava el sometent i es feien lleves entre els homes de la vila per anar a servir als exèrcits

Projecte d'alineacions i rasants dels carrers i places del centre d'Arbúcies. Traçat el gener de 1896, actualment és el plànol d'Arbúcies de més antiguitat que es conserva a l'Arxiu Històric Municipal.

del rei. No és estrany, doncs, que de tant en tant als arbuciençs, com es diu popularment, “se’ls omplís la pipa” de mantenir uns soldats que no destacaven pas per la seva frugalitat i bones maneres; com el 13 de gener de 1714, quan convocats els sometents d’Arbúcies, Sant Hilari, Viladrau i Espinelves, van anihilar tot un regiment való de 750 homes.

La situació no variaria gaire durant el segle XIX, al contrari. Si la centúria començà amb la Guerra del Francès (1808-1814), la reiterada insurrecció carlina mantingué ben present l’espectre de la guerra en aquestes contrades fins a l’últim terç del segle. Arbúcies es trobava enmig d’una zona d’important activitat carlina, la del Montseny-Guilleries, i es convertí en un reducte d’especial importància per als isabelins, car des d’aquí podien controlar els moviments de les bandes armades carlines. Repassant les actes dels plens de l’Ajuntament d’Arbúcies tornem a trobar allotjaments de tropes, com el des-tacament de quinze soldats i un tinent, provinents del batalló de Sòria, que s’establiren com a guarnició de la vila el juny de 1845. Lògicament l’erari municipal s’havia de fer càrrec del “*auxilio necesario, procurando además que el pan sea de buena calidad*”. L’abril de 1872 altre cop s’estableix una guarnició permanent de soldats isabelins, formada, inicialment, per cinc soldats i un caporal. Aquesta quotidianitat de la guerra va marcar profundament el desenvolupament de la vila d’Arbúcies des del punt de vista social i econòmic, però també en el terreny urbanístic.

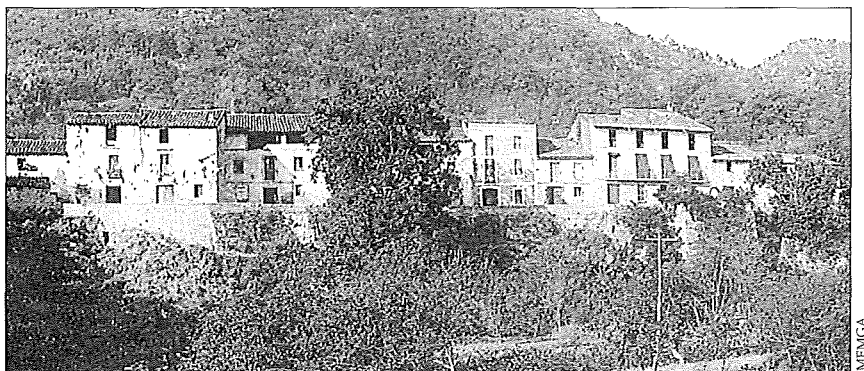
Fins a la primera meitat del segle XIX el creixement urbanístic d’Arbúcies vindrà condicionat per dues realitats ben evidents. La primera serà la geogràfica: en una vall el sòl constructiu és limitat i amb un terreny que presenta forts pendents i desnivells. La segona és l’amenança constant de la guerra: el clima d’inseguretat permanent condiciona el model urbanístic d’un poble que creix a redós de la riera i que fa dels criteris de seguretat i defensa una de les principals prioritats. Encara avui en dia passejant pel poble podem trobar alguns elements arquitectònics que ens fan pensar que Arbúcies disposava d’un sistema defensiu de prou envergadura. Al centre cultural de can Cornet es pot observar el basament d’una torre de considerables dimensions i que, després de les reformes del segle XVI, servirà de fonament per a l’església de la vila. També des del passeig del Gorg Nou es pot observar el pany de paret sobre el qual se sustenta el carrer Damunt, que antigament podria haver fet les funcions de baluard.

Malauradament, ara com ara no disposem d’una planimetria urbanística d’Arbúcies anterior a l’últim terç del segle XIX. Tot esperant poder localitzar, si realment existeix, un plànol d’Arbúcies anterior a aquest període, la principal font d’informació continuen sent les actes dels plens municipals. En aquest sentit, destaca especialment el ple que se celebrà el 9 de setembre de 1855. El consistori, governat en aquells moments pels lliberals progressistes,

MEMGA

Fins el 1862 l'entrada principal de la vila era per les escales de l'església. A la dreta de la fotografia s'observa com un dels contraforts de l'església descansa sobre una base semicircular que originàriament hauria estat una torre, escapçada per les reformes fetes a l'església al segle XVI. Arxiu Històric del Museu Etnològic del Montseny.

L'acta del ple de 1855 esmenta com a setena actuació: "Recomponer la parte de Muralla del norte, abrir nuevas espilleras y hacer otras recomposiciones de la fortificación." Aquests elements defensius coincidirien amb el carrer Damunt. A la fotografia, de principis del segle xx, s'hi pot apreciar com el mur sobre el qual se sustenta el carrer té unes característiques defensives evidents. A la part esquerra s'hi pot observar com el mur té una inclinació i angle típic de les defenses militars, i a la part dreta s'entreveu una estructura rectangular que bé podria fer les funcions de baluard.

deliberà sobre les mesures que calia adoptar "para poner á cubierto la población de cualquier ataque de los enemigos". Van ser set les actuacions que acordaren dur a terme amb la màxima urgència i que ens serveixen per intuir, a grans trets, el sistema defensiu del poble a mitjans del XIX:

1. Construir una estacada y un tambor frente la casa Capitular con arreglo al modelo aprobado.
2. Construir una caserna ó Cuartel sobre el torrente de Masaguer afin de reunirse allí la guardia.
3. Horadar las casas de Jás y Pons colocando el puente levadizo desde la casa del lado del portal afin de proteger la calle.
4. Construir tres puertas en los portales del Castell, S. Hilario y Casa Gordo.
5. Tapiar los ahujeros que hay en la parte de muralla de casa Pujató.
6. Construir y colocar la escalera de subir al tambor de casa can Torrent y recomponer el tejado.
7. Recomponer la parte de Muralla del norte, abrir nuevas espilleras y hacer otras recomposiciones de la fortificación.

Les obres de defensa ascendiren fins als 550 rals i 8 maravedís, pressupost que se sufragà entre tots els contribuents de la vila. Són diversos els aspectes d'aquest document que ens criden l'atenció. En primer terme cal ressaltar que tres de les actuacions aprovades foren de reforma o recomposició d'elements defensius, segurament en desús des de la segona guerra carlina (1846-49), però que eviden-

cien la perennitat d'aquestes fortificacions. A més l'ús de paraules com ara muralla, tambor –utilitzat com a sinònim de torre–, espitlleres o fortificació, demostra amb tota claredat l'existència d'un sistema defensiu, del qual encara estem lluny de poder determinar amb més exactitud el grau d'envergadura i complexitat.

Tot i així, de l'anàlisi d'aquesta acta es poden treure un parell de consideracions més. En primer lloc, la construcció d'una estacada davant la Casa de la Vila i d'un pont llevadís a l'entrada del carrer Major demostren que el nucli originari de la vila continua sent de vital importància, no tan sols pel seu valor simbòlic i social, sinó també per al sistema defensiu d'Arbúcies, ja que, per la seva posició central, si s'ocupava la plaça es controlava tot el poble. Finalment, la construcció de tres portals d'entrada als carrers del Castell, del Sorral i Sant Hilari, els dos darrers els ravals de la vila el segle XIX, demostren la voluntat de protegir i defensar la totalitat dels carrers de la vila. Estem davant d'un model de creixement urbanístic tancat i defensiu, pensat per garantir, en cas de necessitat, la seguretat i la protecció de tot el nucli urbà.

La revaloració dels productes forestals com ara el carbó vegetal, el suro o les dogues i rodells de castanyer, va suposar l'oportunitat llargament esperada per deixondir l'economia i el comerç local. Però abans calia construir una xarxa viària, fins llavors inexistent, que permetés el transport dels productes forestals fins a poblacions veïnes com ara Santa Coloma de Farners, Vic o Sant Celoni. Des d'Arbúcies es jugà la carta del desenvolupament econòmic per justificar la millora de les comunicacions de la regió. El 1859 l'Ajuntament d'Arbúcies defensava la necessitat de construir la carretera de Sant Celoni a la vila d'Arbúcies tot esgrimint els avantatges que aquesta tindria per a la indústria forestal:

Se hizo lectura de la circular insertada en el Boletín Oficial nº 38 del activo del anteproyecto del camino de tercer orden, que se han de conducir desde Sant Celoni a esta villa, habiendo deliberado con atención y madurez acerca sus ventajas y efectos, [...] la expresada carretera es de suma importancia para esta villa, para los pueblos de tránsito y hasta para la capital del Principado, que siendo este país bastante poblado de arbolado y fértil de producciones de toda especie y abundantes saltos de agua, necesita buscar una comunicación lo más corta posible para enviar a los astilleros sus ricas maderas de construcción, hoy casi olvidadas en las vertientes del Montseny, sus carbones a los mercados provistos de ellos...

Un any més tard, el consistori d'Arbúcies, juntament amb els de Santa Coloma de Farners, Sant Hilari, Viladrau i Vilobí, s'oposaria al projecte de construcció d'una carretera de Manresa a Girona passant per Anglès, i defensaria la necessitat que es variés el traçat de la carretera atès el volum comercial i de població de les respectives poblacions:

Como quiera que entre las desigualdades en esta provincia figura la calificada de 2.ª orden, desde Manresa a Gerona, pasando por Moya, Vich y Anglés [...]. Los Ayuntamientos que exponen, ignoran cuales han podido ser las causas y los motivos de tan inesperada variación; pero creen y se hallan firmemente convencidos, sería altamente desventajoso el proyecto por Anglés, supuesto que, presentados por esta villa una población desde Vic a Gerona tal vez mayor de quince mil habitantes, la primera y única de la provincia en su tráfico mercantil y de transporte, por razón de sus aros y duelas reproductivas a los quince o veinte años, no puede concebirse sea preferido el proyecto por Anglés que escasamente contiene una población de cinco mil habitantes, sin comercio ni arteanos que transportar, y si con alguno cuenta no excede a un diez o tal vez a un cinco por ciento, a los que se exportan solo de esta villa.

La construcció d'aquestes carreteres, amb el creixement comercial, productiu i demogràfic que se'n derivà, comportà la introducció de nous elements i prioritats que, per força, havien de fer variar la concepció del model urbanístic fins aleshores existent. El 1858 el ple de l'Ajuntament aprovava tirar a terra el portal d'entrada al poble:

...que era de suma necesidad para la convección pública de que se arrancasen las dos medias puertas que hoy día existen en forma de portal en el extremo del callejon que dirige desde la Plazuela llamada de Anton Horta, frente al Puente de la presente villa.

El consistori considerava que el portal s'havia convertit en una nosa ja que impedia "el libre paso de Caballerías mayores á toda carga", a més de ser poc pràctic i funcional:

puesto que el referido portal fue construido en el año 1853 y las puertas del mismo al año 1854, por el Ayuntamiento de aquella época afín de impedir por aquél paso toda sorpresa en el cuerpo de la poblacion por la entrada oculta de noche á que tal vez hubiera podido haber verificado cualesquiera banda enemiga de los llamados matínens entonces levantados. Y que no siendo dicho portal ahora necesario de ningun modo por disfrutar este país de verdadera paz y sosiego...

Però, sens dubte, l'obra més significativa i que palesa el canvi de prioritats en la concepció urbanística d'Arbúcies és l'obertura del carrer Francesc Camprodon, la Carretera. L'any 1861, el consistori arbucienc volia que el camí veïnal entre Hostalric i Sant Hilari, que passava per Arbúcies, fos declarat de

primer ordre, ja que consideraven *"imposible reanimar y hacer prosperar la agricultura e industria de este país sin establecer una expedita comunicación entre los expresados pueblos..."*. Per facilitar la construcció d'aquesta carretera el ple de l'Ajuntament decidí aprovar l'obertura d'un nou carrer, ja que l'antic camí ral, el carrer del Sorrall, *"carecería de las condiciones de rectitud y anchura correspondiente"*. Més endavant l'acta d'aquest ple detalla el traçat de la nova via i els grans avantatges que aquesta comportaria per a la població:

Dirigiéndola por atrás de la referida calle [el Sorrall] por medio del terreno de cultivo que hay entre la misma y la calle denominada del Castell, desembocando en la Plaza del Puente, no solo proporciona mayor belleza a la población con la anchura y rectitud de la línea combinada con un buen sistema de arbolado, sino que pudiéndose edificar a cada lado, cosa en la actualidad imposible, se aumentará en poco tiempo el caserio, aumentándose así también las rentas a la hacienda pública..., que sin embargo una de las mencionadas ventajas y otras que no se han tocado, una de las cuales consistiría en facilitar la construcción de los edificios públicos.

Com es pot observar, els motius exposats foren múltiples: arquitectònics i com a estímul del creixement demogràfic de la vila i, de retruc, de la hisenda pública, tot sense oblidar la possibilitat de fer grans negocis –no hem d'oblidar que el nou carrer permetria edificar en les propietats dels principals contribuents– i fins i tot s'arribava a fer referència a motius estètics. Però entre tots els avantatges descrits no es fa menció ni una sola vegada de cap criteri defensiu.

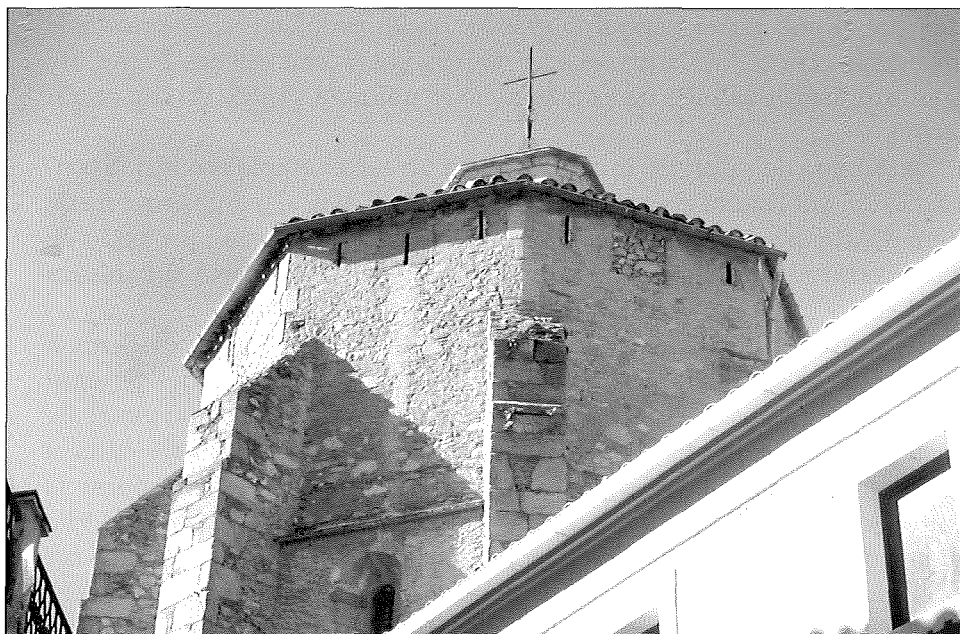
La retirada dels portals, la construcció d'un carrer ample i recte, i la consolidació del poblament als carrers de Magnes i la Pietat, al marge esquerre de la riera d'Arbúcies, demostren que, per primer cop, la defensa i protecció de la vila deixaven de ser un element primordial en l'ordenació urbanística d'Arbúcies.

Els canvis en la concepció defensiva de la vila es van fer evidents a principis de la dècada del 1870, quan el convuls període del Sexenni Revolucionari reviscolà el moviment tradicionalista carlí. El 6 de gener de 1873 el ple decidia, per millorar la defensa de la vila, tapiar a corre-cuita el carrer del Príncep, una nova via oberta amb la intenció de comunicar la plaça Major amb la Carretera. A més es fortificava de nou la Casa de la Vila amb la construcció d'un *"tambor en el frontis de la Casa Capitular, que á la par que defienda su entrada ponga á cubierto su lado de occidente, que es el más débil que presenta"* i també s'aprovava *"aspillar el edificio de la iglesia parroquial"*. Finalment, les mesures defensives es completarien el juliol de 1873 convertint en caserna la propietat del notari, el senyor Aleix Milans, situada entre

el carrer del Príncep i la plaça, i equipant la casa amb espitlleres i un pont llevadís.

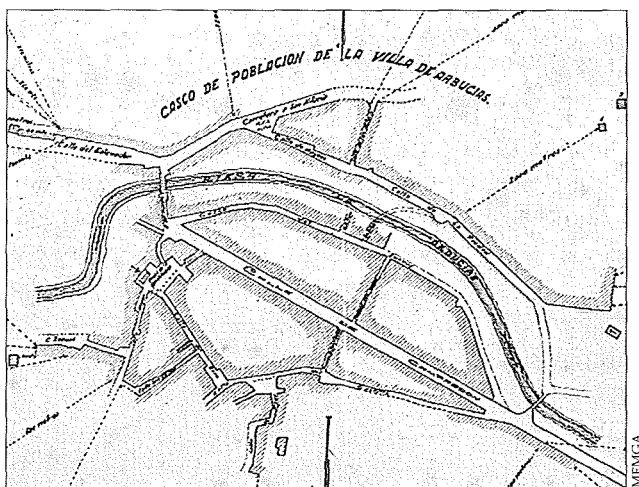
Altre cop, doncs, la guerra obligava l'Ajuntament a prendre mesures d'urgència per garantir la protecció de la vila. Però entre les mesures aplicades el 1855 i les que el consistori prengué durant la tercera guerra carlina hi ha diferències ben notables. En primer terme, sembla del tot evident que les darreres actuacions urbanístiques resultaven perjudicials per al sistema defensiu de la població, ja que per millorar les defenses de la plaça els lliberals van haver de tapiar un dels carrers de recent obertura. La plaça continua sent la peça central del sistema defensiu d'Arbúcies, i es reforça amb la utilització de l'església com a edifici defensiu –encara avui dia es poden observar les espitlleres que s'hi obriren–, però cal destacar el fet que totes les mesures de protecció adoptades el 1872 i 1873 tenien com a objectiu enfortir únicament les defenses de la plaça. Aquest fet demostra un canvi radical en la concepció defensiva del poble, ja que si durant la segona guerra carlina encara es podia pensar en aixecar un sistema defensiu que englobés la totalitat del nucli urbà, ara això ja no és possible.

L'expansió del casc urbà al marge esquerre de la riera d'Arbúcies –els carrers de Magnès i Pietat–, com també l'obertura d'un nou eix central vertebrador, la Carretera, demostren que el creixement d'Arbúcies durant la dèca-

Avui en dia encara són ben visibles les espitlleres que s'obriren a l'església d'Arbúcies durant la tercera guerra carlina

*El nucli urbà d'Arbúcies a
principis del segle xx*

da del 1860 s'havia fet seguint uns nous criteris urbanístics i poblacionals, difícilment conciliables amb un sistema de defensa integral de la població.

El desenvolupament i el dinamisme creixents que experimentava l'economia local, com també els anys de pau, que semblaven allunyar l'amenaça de la guerra, van portar un canvi de mentalitat entre els dirigents locals arbuciencs, decidits a consolidar l'espai urbà del municipi a partir dels models urbanístics de l'època. Les peremptòries necessitats defensives quedaren relegades a l'oblit, ocupant el seu lloc la planificació i el disseny urbanístic, la millora de les condicions higièniques i sanitàries o el condicionament dels carrers de la vila.

A partir d'ara, les ordenances municipals controlen i regularitzen tota actuació urbanística. Per millorar la salubritat de la vila es canalitzen els diversos recs i torrents que travessen la població, alhora que es comença a construir la primera xarxa de clavegueram i d'aigua potable (1881). També s'intenta que els carrers de la vila siguin més bonics i confortables mitjançant la col·locació dels primers elements de mobiliari urbà: fonts públiques, bancs, fanals –primer de petroli com els instal·lats el 1881 al carrer de l'Havana i posteriorment substituïts per l'enllumenat elèctric (1896)–, retolació dels carrers i places del poble (1887) o enjardinament dels carrers, com els plàtans plantats el 1897 al camí que menava del pont dels “tres camins” fins a la capella de la Pietat. En definitiva, la segona meitat del segle XIX s'estaven posant les bases perquè el segle XX l'àmbit urbà d'Arbúcies fes el gran salt qualitatiu que li permetria trencar les relacions de dependència que fins llavors havien existit envers les activitats agroforestals tradicionals del món rural arbucienc.

La transformació urbanística de la segona meitat del segle XIX és la imatge d'una Arbúcies més segura, que encara, potser per primera vegada, el

futur amb optimisme i confiada de les seves possibilitats. No cal dir que el canvi d'actitud i mentalitat a l'hora de plantejar els criteris del desenvolupament urbanístic d'Arbúcies s'ha de circumscriure en un context general en què els pobles i ciutats de Catalunya repensen el seu model urbanístic per adaptar-lo millor a les noves necessitats socials i econòmiques de l'època contemporània. Barcelona i el Pla Cerdà són l'exemple més significatiu d'aquest nou ordenament urbà, però moltes vegades la importància i centralitat barcelonines eclipsen allò que a més petita escala s'està produint a la resta de poblacions catalanes i que, al seu torn, demostra clarament la profunda interrelació entre Barcelona i el territori. Mentre a la capital s'iniciaven les obres del Pla Cerdà (1859), tres anys més tard Arbúcies inaugurava amb tota solemnitat el seu petit "Eixample", el carrer Francesc Camprodon. Els arbuciencs iniciaven així una nova manera de concebre l'urbanisme, una nova manera de concebre la societat.

BIBLIOGRAFIA

DD.AA.: *Ciutats de Girona. Càtaleg de plànols de les Ciutats de Girona des del segle XVII al XX*, Col·legi d'Arquitectes de Catalunya. Demarcació de Girona, Girona, 1994.

DD.AA.: "Història de l'Ajuntament d'Arbúcies", *Perxada*, núm. 19 i 20, Ajuntament d'Arbúcies, Arbúcies, 2000.

BOVER PAGESPETIT, Andreu: *Arbúcies. Estudi del medi i formes de vida (1743-1940)*, Diputació de Girona, Girona, 1986.

ILLA, J.: "El procés de formació d'una vila: Arbúcies", *Aixa*, núm. 7, Arbúcies, Museu Etnològic del Montseny, 1995.

RUEDA, J.M.: "El llibre d'Actes del comú d'Arbúcies (1680-1740)", *Monografies del Montseny*, núm. 11, Viladrau, Amics del Montseny, 1996.